

Úloha bank v procesu arizace a konfiskace nepřátelského majetku v letech 1938-1945 (projekt RB 35/19/00)

Řešitelský tým: Drahomír Jančík, Eduard Kubů, Jaroslava Milotová, Jiří Novotný, Jiří Šouša

Dílo představuje souhrnné zpracování arizačních aktivit bankovních peněžních ústavů v Protektorátu Čechy a Morava. Arizaci nepojímá pouze jako převod majetku z židovských rukou do rukou „árijských“, nýbrž jako široký komplex aktivit směřující k vytlačení židovských hospodářských subjektů, fyzických i právnických osob, z hospodářského života společnosti. Za arizační aktivity považuje všechny aktivity, které peněžním ústavům, jejich zaměstnancům a klientele skýtaly mimořádný ekonomický a nezřídka s ním spojený sociální profit (tj. sociální vzestup), jenž byl s vyřazováním židů z hospodářského a sociálního života země spojen. Arizace není prezentována pouze jako mikroekonomický fenomén, tj. fenomén týkající se podnikání a docilování zisku toho kterého peněžního ústavu, ale také jako fenomén makroekonomický a politický, jako fenomén promítající se v každodenním hospodářském životě společnosti.

Arizační aktivity jsou rozčleněny do tří základních skupin. První skupinu arizačních bankovních aktivit představuje personální arizace bank, nazývaná též „vnitřní“ očištění, „odžidovštěním“ bankovního aparátu. Vnitřní arizace v sobě zahrnovala v první fázi propouštění osob židovského původu ze správních a dozorčích rad, představenstev a ředitelství, a jejich nahrazování osobami „árijskými“, zpravidla spojenými s NSDAP a nacistickou administrativou. V další fázi se k propuštěným vrcholovým představitelům bankovního managementu s jistým časovým odstupem přidružili i ostatní židovští zaměstnanci.

Druhou skupinu arizačních aktivit představují akty přímé arizace. Jedná se o proces přejímání židovského majetku peněžními ústavu do jejich přímého vlastnictví. Banky často

argumentovaly tím, že samy v roli arizátorů nevystupovaly. V souvislosti s přípravou Norimberského procesu jeden z ředitelů berlínské centrály Deutsche Bank Walter Teichmann dokonce výslovně prohlásil, že arizační aktivity tohoto typu Böhmische Escompte-Bank jako velká nacionálně německá protektorátní banka, o níž se tribunál zajímal, nevyvíjela. Předkládaná práce ovšem dokazuje, že tyto aktivity existovaly

Třetí skupinu arizačních aktivit, skupinu co do počtu oblastí, v nichž byl arizační profit docilován nejrozsáhlejší, představuje arizační profit nepřímý. Právě v této oblasti spočívá gros práce. Vedle aktivit relativně známých, nicméně detailněji v českém prostředí nezkoumaných, k jakým možno počítat makléřské role bank při zcizování židovského majetku či arizační úvěry, jakož i v posledních letech na mezinárodní scéně i doma rozpracované otázky vyvlastnění židovského zlata, se práce soustředí i na oblasti zcela nové. Na prvním místě je třeba uvést instituci „treuhandu“, tedy správy majetku k věrné ruce, ať se již týkala správy majetku klasických bankovních aktivit (konta, vkladní knížky, pohledávky, pojistky, cenné papíry) či oblasti, jakou představovala správa nejrůznějších firem a především pak nemovitostí. Zapomenout ovšem nelze na zdánlivě okrajovou, ale z hlediska fungování arizačního mechanismu nesmírně významnou.

Strukturu tohoto díla tvoří kapitoly věnované jednotlivým podstatným segmentům arizačního profitu. Úvodem každé části se autoři snažili podat přehled normativního základu vyvlastňovacích opatření nacistického režimu a následně vysvětlit podstatu a fungování arizačního mechanismu v každém jednotlivém arizačním segmentu s důrazem na místo bank, které v něm zaujaly. Autoři se snažili zodpovědět otázku, do jaké míry byly arizační zisky pro peněžní ústavy podstatné, a jak se podílely na tvorbě jejich aktiv. V pozadí zkoumání pak stojí základní otázka, vysvítající z analýzy výsledků Norimberského procesu a poválečné

historiografie, otázka, zda byly banky obětí nacistické agrese či iniciativním a ochotným článkem protizidovského tažení nacistické strany a státu.

Vyhnání židů z hospodářského života nelze vytrhávat z širšího historického kontextu spojeného v českých zemích s řešením osudů i ostatních neněmeckých etnických a národních společenství. Tuto skutečnost ostatně potvrzuje i způsob fungování nacistické administrativy, nezřídka bez rozdílu slučující majetek vyvlastněný z důvodů rasových a národnostních s majetkem vyvlastněným z důvodů účasti v odboji, odchodu do emigrace apod. Drtivou většinu vyvlastňovaného, resp. sekvestrovaného a pod bankovní správu postaveného majetku však představoval majetek židovský.

Podstatná část německé historiografie buď obchází a vůbec nezmiňuje otázku role domácích Němců (Sudetských Němců) v procesu arizace či delimituje a následně přesouvá prospěch z arizace a „vinu“ za ni na omezený okruh reprezentantů nacistické správy rekrutujících se v převážné části ze „staré říše“. Předkládané dílo podrobuje tyto teze konfrontaci s dokumenty obrázejícími provádění arizace na úseku bankovníctví.

Historiografie speciálně zaměřená na problematiku arizace židovského majetku v Protektorátu Čechy a Morava je vpravdě chudá. K dispozici je ideologicky omezená práce Václava Krále z 50. let minulého století vyznačující sice na svou dobu jistě pozoruhodnou heuristickou základnou, současně však nezřídka vykazující malé, ba zjednodušující porozumění materii.¹ Dosud nejkompaktnějším obecným nástinem problému dodnes zůstává příslušná kapitola v práci Miroslava Kárného z počátku 90. let.² Dílčí pohled na stav arizace v letech 1942-1943 přináší sborník vydaný Ústavem soudobých dějin.³ V posledním desetiletí přinesl zvýšený

¹ Václav Král, Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945, I-III, Praha 1957-59.

² Miroslav Kárný, „Konečné řešení“. Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991.

³ Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty, Helena Krejčová - Jana Svobodová – Anna Hyndráková vyd., Praha 1997.

zájem o dějiny bankovníctví několik monografických publikací a specializovaných studií věnovaných říšskoněmeckým velkobankám a jejich aktivitám v českých zemích, zvláště pak vybudování jejich filiální sítě v odtrženém pohraničí (Sudetengau) a přetvoření dvou velkých tradičních českoněmeckých bank v jejich protektorátní afilace. V této souvislosti je třeba připomenout monografii a dílčí studii Ch. Koppera,⁴ syntézu o dějinách a vývoji Deutsche Bank,⁵ jakož i dvě závažné monografie z pera H. Jamese a H. Wixfortha.⁶ V posledních letech byly vydány tiskem také expertní zprávy a menší studie našeho na dané problematice dlouhodobě pracujícího autorského týmu.⁷ Žádné z uvedených bankovně orientovaných zpracování podrobněji neanalyzuje arizační aktivity jednotlivých peněžních ústavů ani jejich místo v arizačním mechanismu. Předkládaný text tedy představuje první komplexní pojednání problému, jež je založeno výlučně na archívních dokumentech.

⁴ Christopher Kopper, *Zwischen Marktwirtschaft und Dirigismus. Bankenpolitik im „Dritten Reich“ 1933-1939*, Bonn 1995, S. 278; též, „Arizace“ německo-českých akciových bank, in: *Konkurence i partnerství. Německé a československé hospodářství v letech 1918-1945*, ed. Boris Barth, Josef Faltus, Jan Křen a Eduard Kubů, Praha 1999, s. 275-285.

⁵ Lothar Gall – Gerald D. Feldman - Harold James - Carl-Ludwig Holtfrerich – Hans E. Büschgen, *Die Deutsche Bank 1870-1995*, S.348. Harold James, „Die Deutsche Bank und die „Arisierung“, München 2001.

⁶ Harold James, „Die Deutsche Bank und die „Arisierung“, München 2001; Harald Wixforth, *Auftakt zur Ostexpansion. Die Dresdner bank und die Umgestaltung des Bankwesens im Sudetenland 1938/39*. Dresden 2001.

⁷ Uvedme například: Jaroslava Milotová, *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost do počátku roku 1940*, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, Praha 1997; *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945. Protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku. Zpráva expertního týmu zřízeného Smíšenou pracovní komisí na základě usnesení vlády ČR č. 773 ze dne 25. 11. 1998*, knižnice Institutu Terezínské iniciativy sv. 3, Praha 2001; Drahomír Jančík - Eduard Kubů - Jiří Novotný - Jiří Šouša, *Der Mechanismus der Enteignung jüdischen Goldes im „Protektorat Böhmen und Mähren“ und seine Funktionsweise (1939-1945)*, *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte* 46. Jg. (2001), Nr. 1, S. 58-76; Drahomír Jančík – Eduard Kubů – Jiří Novotný – Jiří Šouša, *Ein Abartiges Monopol. „Hadega“ Handelsgesellschaft m.b.H. und ihr Geschäft mit Edelmetallen und Edelsteinen während des Zweiten Weltkrieges*, *Theresienstädter Studien und Dokumente 2001*, Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Raimund Kemper und Michael Wögerbauer Hg., Praha 2001, S. 305 – 373; Jiří Novotný – Jiří Šouša, *Die Nationalbank in den Jahren 1938-45 und die „Arisierung“ im Protektorat Böhmen und Mähren*, in: *Geld und Kapital 2001, Banken und „Arisierungen“ in Mitteleuropa während des Nationalsozialismus*, Stuttgart 2001, s. 119-142; Drahomír Jančík, *Die „Arisierungsaktivitäten“ der Böhmischen Escompte-Bank im Protektorat Böhmen und Mähren 1939-45*, tamtéž, s. 143-173; Eduard Kubů, *Die Verwaltung von konfiszierten und sequestriertem Vermögen- eine spezifische Kategorie des „Arisierungs-Profits“: Die Kreditanstalt der Deutschen und ihre Abteilung „F“*, tamtéž, s. 175-210; Drahomír Jančík – Eduard Kubů, „Arizace“ na úvěr. Příspěvek Kreditanstalt der Deutschen ke germanizaci hospodářského života v „Protektorátu Čechy a Morava“. Praha 2003, *Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky* 5/2003, 61 s.

Pramenná základna vypovídající o roli bank v arizaci je neobyčejně široká a rozporuplná. Rozsáhlé registratury německých peněžních ústavů nacházející se dílem v meziarchivu spravovaném Ministerstvem financí ČR a dílem již ve Státním ústředním archivu v Praze postrádají jakékoliv orientační pomůcky. Stávající inventární seznamy neumožňují v důsledku hojných stěhování a ztrát vzniklých nevhodným poválečným uložením nalezení některých pro zásadní kvantitativní zhodnocení relevantních dokumentů, chybí zejména detailní výroční bilance, dokumenty v ucelenějších řadách zachycující úvěrovou činnost jakož i činnost některých specializovaných bankovních útvarů zabývajících se aktivitami spojenými s nepřímým arizačním profitem. Neúplnost vlastních bankovních fondů a jejich neuspořádanost byla kompenzována prameny vzniklými z činnosti nacistické politické a hospodářské správy, které přes svou rozptýlenost a nemalé ztráty jsou dobře využitelné díky odbornému archivnímu zpracování. Vyzdvihnout je třeba zejména písemnosti centrální povahy uložené ve Státním ústředním archivu v Praze, Moravském zemském archivu v Brně a Bundesarchivu v Berlíně (zejména Úřad říšského protektora, ministerstva). Cenným komplementem se ukázaly být písemnosti a podkladové materiály Norimberského procesu, Deutsche Reichsbank, Deutsche Bank, České národní banky a dalších uložené v centrálních ale i regionálních a zvláštních archivech. Aktuální stav zpracování a úplnosti archivního materiálu nicméně umožnil podle našeho názoru spolehlivé a detailní postihu role bank ve formování a fungování mechanismu arizačního procesu. Komplementárně jsme se pokusili, tam, kde to alespoň trochu bylo možné, o kvantifikaci arizačního profitu bank, jinými slovy i jejich podílu v nemravném díle „zašantročení“ židovského majetku.

K naplnění vytčených cílů, tj. zpracování prvního systematického pojednání o arizační činnosti německých bank v širším celospolečenském kontextu autoři zvolili „klasické“ historicko-ekonomické metody práce. Sestavení průřezových analýz je postaveno především na statistice a metodě účelově zaměřené sondy. Substitute chybějících údajů a dějových článků byla

řešena cestou analogií, indukci a dedukcí. Nešlo nám o vysvětlení jednotlivých smutných příběhů. Práce není ani explikativní studie o dějinách státní správy politické a hospodářské Protektorátu Čechy a Morava, byť k ní přirozeně v určitém přesahu nutně zcela nově přispívá. Práce se soustředila především na bankovní činnost, a to ve třech rovinách: jednak v rovině mikroekonomické (bankovní profit), dále v rovině makroekonomické (podíl bank na arizaci veškerého židovského majetku) a v rovině sociální (odpověď na otázku, komu kromě státní správy a bank samotných arizační aktivity sloužily).

První vlnu arizačních opatření, vlnu z hlediska časové souslednosti, způsobu provádění, rychlosti provádění nejednotnou, představovala tzv. vnitřní arizace bank. Jednalo se o propouštění členů statutárních orgánů stejně jako zaměstnanců na jakékoli úrovni. Tento proces se v zásadě odehrával v režii jednotlivých ústavů, nezřídka ovšem i za asistence gestapa a nejrůznějších dobrovolníků z řad německého obyvatelstva. Není sporu o tom, že jím prošly všechny peněžní ústavy bez rozdílu, ať již byly národnostně německé či české. Vnitřní arizace bank byla nezbytnou logickou součástí všeobecně probíhajícího procesu vytlačování židovského obyvatelstva z politického, hospodářského a vůbec veřejného života. V nacionálně německém prostředí mívala ovšem radikálnější průběh.

Společná celému úseku bankovníctví, nacionálně českému i nacionálně německému, byla i příslušnými normami definovaná spolupráce peněžních ústavů s nacistickou politickou a hospodářskou správou, která ovšem neměla charakter aktivně iniciované dobrovolné spolupráce. Byla založena na principu subordinace a uskutečňovala se v rámci korporativního řízení ekonomiky. Pokyny německé státní správy jednotlivým peněžním ústavům byly předávány prostřednictvím Svazu bank a následně pak Hospodářské skupiny „soukromé bankovníctví“ (členství v nich bylo pro peněžní ústavy povinné). V rámci této spolupráce banky zprvu plnily zejména úkoly povahy informační a evidenční. Evidovaly a hlásily okupační správě rozsah

židovského majetku, následně jej označovaly jako neárijský, separovaly jej a nakládaly s ním jako s majetkem vázaným. Tzv. devizové banky se staly dočasně depozitními místy židovského zlata a cenností. V konečné fázi banky židovský majetek jako konfiskovaný transferovaly do rukou německé okupační správy. Jednalo se o oblast arizačních aktivit, jimž v zásadě nebylo možné se vyhnout. Bankám jako celku byla nacistickou správou uložena role pasivního vykonavatele jejích rozhodnutí. Profit z této role měl „standardní“ charakter, bankovní operace a služby byly zpoplatněny stejným způsobem jako všechny ostatní.

Jistý rozdíl mezi českými a německými bankami se již ovšem rýsoval v tom, že zatímco české ústavy konfiskací přicházely o klientelu, která se jim redukovala, německé ústavy díky státní přízni konfiskovaný majetek zpravidla – alespoň po nějaký čas – spravovaly dále. A zde počíná nová oblast bankovní činnosti, z níž byly již české ústavy programově vyloučeny, oblast bankovní součinnosti s nacistickou správou, kterou je třeba nazvat součinností aktivní. Ta skýtala německým peněžním ústavům významnou komparativní výhodu oproti ústavům českým, které měly být do budoucna nejen ve svém hospodářském vlivu oslabeny, ale dokonce přímo likvidovány. Koncept potlačování českého hospodářského vlivu se nacistické správě na úseku bankovníctví dařilo velmi úspěšně realizovat, do konce druhé světové války „přežila“ pouze Živnostenská banka, a to díky specifické okolnosti mimořádného rozptýlení akciové držby, kterou se nacistům nepodařilo překonat.

Zdá se, že úbytek klientely způsobený konfiskací židovského majetku byl německým ústavům kompenzován velkým přírůstkem klientely plynoucím ze dvou zdrojů. Prvním byla nacistická okupační správa a její jednotlivé instituce, jež ukládaly své finanční prostředky výlučně u nacionálně německých peněžních ústavů. Druhým pak byla vrstva arizátorů, kteří přejali židovský majetek a kterým nezřídka banky vedle vedení kontokorentních účtů, poskytování provozních úvěrů poskytovaly i zvláštní arizační úvěry. Židovská klientela byla

nahrazena německo nacionální klientelou, která peněžní služby převedla z nacionálně českých peněžních ústavů na peněžní ústavy nacionálně německé. Tuto tezi zatím nelze s ohledem na omezenost pramenů jednoznačně statisticky doložit, nevíme zda se jednalo o kompenzaci částečnou či úplnou, je docela dobře možné, že klientela německých bank ve skutečnosti dokonce narostla.

Neformálně kolaborativní platforma spolupráce nacionálně německých bank s nacistickou okupační správou byla ještě v dubnu 1939 doplněna formalizovanou aktivní spoluprací. Hlavními protagonisty účelového partnerství se na straně bank staly tři nejvýznamnější nacionálně německé peněžní ústavy protektorátu. Jejich výjimečné a bezkonkurenční postavení v arizaci a spolupráci s okupační správou nespočívalo ani tak v jejich tradičním hospodářském postavení v ekonomice českých zemí, jako v jejich pevných vazbách na říšskoněmecké instituce a nacistické elity. Na prvním místě se jednalo o Kreditanstalt der Deutschen „zasloužilou v boji za udržení a upevnění němectví“, ústav, který se o pomoc z říše opíral již od 20. let, ústav výrazně antisemitský, jehož služeb tradičně využívaly extrémně pravicová politická uskupení českých Němců. K ambicím tohoto ústavu se v protektorátním peněžnictví a arizaci přidružily ambice dvou berlínských velkobank s exkluzivními vazbami na berlínské mocenské struktury, jež byly profilovány jak institucionálně, tak personálně. Dlouhodoběji připravovala své pozice v českých zemích Dresdner Bank, jež se zmocnila Böhmische Escompte-Bank. Její konkurentka Deutsche Bank pak ovládla a do svého koncernu vřadila Böhmische Union-Bank. Tyto tři nacionálně německé peněžní ústavy rozhodujícím způsobem ovládly protektorátní peněžní trh a staly se páteří spolupráce peněžního sektoru s nacistickou správou. Role ostatních nacionálně německých peněžních ústavů byla v tomto smyslu okrajová.

Hned v prvních týdnech okupace na sebe ústavy jmenované velké trojky přejaly pro nacistickou správu roli nesmírně důležitého filtru, jenž pro přechodnou dobu, než nacistická

správa stačila připravit a vydat příslušné předpisy pro nakládání židovským majetkem, zakonzervoval majetek židovských vystěhovalců ve prospěch „třetí říše“. Vystěhovalci neobdrželi souhlas nacistické administrativy k výjezdu, dokud nesvěřili veškerý svůj majetek ke správě věrné ruky nacionálně německým protektorátním velkobankám. Správa majetku k věrné ruce se rozrostla do poměrně značných rozměrů a jak se ukázalo, přinášela peněžním ústavům vítané finanční zisky (poplatky za správu, provize za likvidaci firem a vypořádání závazků atd.). Specifický fenomén představovala bankovní správa nemovitostí, která, jelikož systematická arizace nemovitého majetku nebyla zahájena, představovala až do konce války spolehlivý, stálý příjem. Kromě uvedeného přímého zisku finančního byla instituce „treuhandu“ bankami využívána k získání nové klientely.

„Treuhand“ nemovitostí a firem představoval vybočení z tradic středoevropského pojetí bankovního řemesla. Obdobným vybočením, byla „makléřská“ činnost soustředěná do expozitur berlínských velkobank. Vznikla tak nekalá konkurence realitním kancelářím. Za poplatek distribuovaly banky informace o židovských firmách, jež měly být prodány árijským vlastníkům. Rozšíření této aktivity se odvíjelo od požadavků berlínských centrál, jež chtěly vyhovět svým solventním klientům zajímajícím se o „výhodné“ investice v protektorátu. Akceptoval-li interesent nabídku, banka zajistila administrativní náležitosti obchodu, kupní smlouvou a souhlasem nacistické správy počínaje, převodem finančních prostředků konče. Za to inkasovala příslušnou zprostředkovatelskou provizi. Zpravidla byla makléřská činnost využita, obdobně jako u „treuhandu“, k rozšíření stávající klientely. Možnosti tohoto typu arizačního profitu ovšem byly limitované. Závisely na dostatečně kapitálově vybavené koupěschopné poptávce. Té se však záhy začalo nedostávat.

S tím, jak role makléřské činnosti slábla, sílila jiná arizační bankovní aktivita, která se již na první pohled svou povahou bankovnímu řemeslu nevymykala. Představovaly ji arizační úvěry.

V první fázi se poměrně hojně vyskytovaly úvěry autonomní, tedy úvěry poskytované podle vnitřních regulí příslušného peněžního ústavu klientům, kteří svým majetkem, postavením a zárukami v soukromém sektoru skýtali solidní předpoklad návratnosti. V další fázi pak přicházely úvěry poskytované v úzké spolupráci s nacistickou správou. Státem garantované arizační úvěry klientům s nedostatečným majetkovým ručením ze soukromé sféry pomáhaly oživit skomírající proces arizace a chřadnoucí projekt upevnění německého živilu v nacionálně českém prostředí. V této souvislosti nabývaly zvláštního významu arizační úvěry směřované do středostavovské sféry. Garantované arizační úvěry byly obrovským „dobrodíním“ pro peněžní ústavy, neboť jim umožňovaly produktivní využití alespoň části vloženého cizího kapitálu, pro který nebylo možno ve válečném období nalézt umístění na přeplněném kapitálovém trhu. Vložený mrtvý kapitál začal pracovat, a to navíc bezrizikově, neboť státní garance se průměrně pohybovaly kolem devadesáti procent. Aktuální arizační profit byl vyčíslen relativně slušným pěti až šestiprocentním úrokem. Přitom se jednalo o úvěry střednědobé a dlouhodobé. Rovněž arizační úvěry umožňovaly bankám rozšířit s dlouhodobou perspektivou svou stávající klientelu a do budoucna si zajistit v konkurenčním boji s jinými bankami, jakož i jinými typy peněžních ústavů, výhodnější pozici.

Instituce treuhandu, makléřská a úvěrová činnost orientované na židovský majetek neustále zpevňovaly vazby těchto bank k nacistickým elitám a institucím, ať již formálně či neformálně. Vždyť noví klienti, arizátoři, dosáhli v podstatné části na svůj nový majetek díky svým osobním kontaktům a „zásluhám“ o nacionální socialismus. Korupce nebyla při arizaci ničím zcela výjimečným. Ono naznačené zpevňování, které můžeme nazvat i prorůstáním politických a hospodářských elit, se odvíjelo jak na nejvyšší úrovni tak na úrovni regionální a místní.

Vcelku tradiční bankovní aktivity, vedení kont, obchod cennými papíry, obchody zdánlivě nepolitické, měly také svou specifickou s protektorátní administrativou spolupracující tvář. Byla sice méně nápadná a méně významná než v oblastech jiných, nepochybně také nesla menší zisk, možná, že dokonce zisk ve srovnání s jinými zisky okrajový až zanedbatelný, ale stejně nemravný. Jednalo se o „dotváření“ vlastních akciových portfolií nákupem akcií z židovského majetku, jež také umožňovaly zajištění vlivových účastí v podnicích podnikatelského zájmu banky, tedy v dotváření pro střední Evropu příznačného fenoménu průmyslových koncernů zastřešovaných bankovním managementem. Právě zde můžeme jednoznačně prokázat, že pro některé části židovského majetku nebyly peněžní ústavy pouze přestupní stanicí, ale také stanicí konečnou.

V posledních letech široce pertraktovaný problém židovského zlata, stříbra, drahých kamenů, perel a předmětů z nich vyhotovených vpravdě také představoval z hlediska arizačního profitu pouze záležitost okrajovou. Týkal se podstatněji jen Kreditanstalt der Deutschen, jež na sebe přijala regularizovanou spolupráci s Úřadem říšského protektora, specifický úkol „rozpuštění“ nespravedlností a krví poskvrněných židovských cenností na vnitroněmeckém, ale i zahraničním trhu, a tím opatřit říši pro nákup strategických surovin tolik potřebné devizy.

Budeme-li hledat odpověď na otázku, zda protektorátní banky byly v souvislosti s arizací obětí nacistické zvěle a byly zneužity ke „špinavé“ práci ve prospěch „Třetí říše“, či se jednalo o neskrupulózní profitery z tragického fenoménu holocaustu, bude třeba jistých upřesnění. Jestliže nacionálně české banky byly z převážné většiny arizačního „blaha“ vyloučeny a principiálně nemohly využít přímého arizačního profitu stejně jako většiny aktivit profitů nepřímých a profity nepřímé se svým charakterem neodlišovaly od jiných obchodních profitů, tedy arizace neznamena pro české banky nárůst profitů, nýbrž v konečném výsledku jeho redukci, tak pro banky nacionálně německé nesporně platí vzorec zcela obrácený. Tři klíčové ústavy vykrývající

převážnou část prostoru na poli arizačních aktivit zaujaly vůči těmto aktivitám stanovisko více než pozitivní. Uzpůsobily arizačním aktivitám své organizační struktury, vyvíjely systematickou činnost směřující k rozšíření arizačního profitu ať již ho vnímaly jednorázově jako aktuální příležitost či v perspektivě dlouhodobější jako prostředek trvalého nárůstu obchodních aktivit.

Analýzy jednotlivých kapitol přinášejí dílčí čísla nekompatibilní i ke srovnání v rámci tzv. velké trojky. Třebaže mimořádné a skryté profity nelze reálně poměřit, nelze pochybovat o jejich významu a hodnotě. Z dochovaných údajů vysvítá významná role s arizací spojených obchodů při tvorbě celkového zisku těchto ústavů v době války. Jednorázové, resp. krátkodobé zisky ukazují, že v letech 1939-41 se mohly součty jednotlivých arizačních aktivit podílet na tvorbě čistého zisku zhruba dvaceti procenty. V předloženém díle dokumentovaná dravá honba za bankovním ziskem nacionálně německých peněžních ústavů nepotřebuje bližšího komentáře.

Dílo ovšem nevypovídá jen o bankách samotných, o jejich profitu. Vypovídá o širším společenském kontextu jejich činnosti, o širokém spektru profitentů z neštěstí holocaustu. Vypovídá o tom, že arizační profit pronikl až na jednotlivé lokality, města i venkovské obce. Ukazuje, že arizační profit nebyl majetkem úzké stranické a státní elity, ale že pronikl do každodenního hospodářského života. Banky plnily roli média ochotně a aktivně distribuujícího arizační „blaho“ do jednotlivých sociálních skupin německého obyvatelstva. Ve sféře středostavovského podnikání v něm podle statistické analýzy arizačních úvěrů Kreditanstalt der Deutschen zcela jednoznačně převládala domácí německá populace rekrutující se z teritoria českých zemí. Provedenou analýzu potvrzují, jak bylo v textu připomenuto, i vyjádření představitelů okupační správy, která preferují sudetské Němce s ohledem na jejich znalosti místních poměrů a znalosti jazykové, nezbytné pro vedení obchodu a komunikaci s klientelou a zaměstnanectvem. Jak ostatně ukázaly náborové akce treuhänderů a arizátorů a ve srovnání se „starou říší“, Východní markou (rakouskými zeměmi) vážnoucí arizace, Němci z jiných částí říše

nejevili o arizační „šance“ v protektorátu velkého zájmu. Rychlé arizace se dočkaly jen největší podniky hospodářsko strategického významu včleněné do největších říšskoněmeckých koncernů.

Nemá zřejmě ani smysl klást dělítka mezi afilace berlínských „D“-bank, jako kapitál říšskoněmecký, a nacionálně německé ústavy domácí, jako reprezentanty podnikatelského milieu českých Němců. Označení afilovaných ústavů Böhmische Escompte-Bank (koncern Dresdner Bank) a Böhmische Union-Bank (koncern Deutsche Bank) jako říšskoněmeckého kapitálu samo o sobě „kulhá“, vždyť inkorporace těchto ústavů do koncernů říšskoněmeckých velkobank neznamenal zásadní změnu klientely (ke staré klientele pouze nově přibyla okupační správa a jí delimitovaná resp. nadirigovaná židovská klientela), nezměnil se dramatickým způsobem ani jejich management, na vrcholové úrovni přibýlo několik nových z říše přicházejících členů správní rady a ředitelství. Ti však všude zůstali v menšině. Na úrovni středního managementu, zejména v regionech, tyto ústavy nadále zůstaly reprezentovány osobami z řad domácího německého obyvatelstva. Nahlíženo inovací v dělení zisku, větší část z něj plynula na konta držitelů majoritních balíků akcií, jimiž se staly ústavy říšskoněmecké, a jen menší část zisku zůstala v rukou rozptýlené protektorátní držby. Vzato ovšem věcně, tedy z hlediska odpovědi na otázku v čí prospěch tyto statutárně veřejnoprávní ústavy pracovaly a fungovaly, bude odpověď diametrálně jiná a nebude se lišit od podobné odpovědi v případě Kreditanstalt der Deutschen. Jako hlavní profitent se pak jeví nacistická správa a klienti rekrutující se z řad domácí německé menšiny.

Pokusme se závěrem o vyčíslení hodnoty židovského majetku, jenž prošel sledovanými třemi největšími nacionálně německými peněžními ústavu, Böhmische Union-Bank, Böhmische Escompte-Bank a Kreditanstalt der Deutschen. Bilancující souhrnný odhad může být jen velmi přibližný, spíše orientační. Snažili jsme se ovšem pracovat s dolní hranicí odhadů, uváděná čísla byla s největší pravděpodobností nejen o něco málo, ale dokonce podstatně vyšší. Vedle

věrohodných čísel vycházejících z nezveřejňovaných bilancí bank musíme připustit odhad založený na propočtu kompatibilních ukazatelů.

Ukazuje se, že makléřská činnost těchto bank nebyla příliš rozsáhlá a banky participovaly na prodeji jenom relativně malého počtu židovských podniků nacházejících se na území protektorátu. Z bilancí Böhmische Escompte-Bank vyplývá, že úhrn kupních cen (vyjadřujících v zásadě svými složkami tržní cenu ve stávajících podmínkách) podniků, na jejichž prodeji participovala, dosáhl v letech 1939-44 výše 296 607 420 korun. Ceny podniků prodaných ve stejném období Böhmische Union-Bank, bylo třeba odvodit. Propočtem a částečně i střízlivým odhadem jsme se dostali k částce 190 518 300. Podíl Kreditanstalt der Deutschen na tomto typu arizačních „obchodů“ není doložen. Můžeme tedy shrnout, že obě nacionálně německé banky se aktivně zúčastnily prodeje necelých dvou stovek židovských podniků v ceně zhruba 487 miliónů korun.

V arizaci židovských podniků a živností pomocí arizačních úvěrů (autonomních i se zárukou říše) co do množství dominovala Kreditanstalt der Deutschen. V letech 1939-44 bylo prostřednictvím jejích úvěrů umožněno arizovat židovské podniky a živnosti za více než 190 miliónů korun.

Kreditanstalt der Deutschen se z více jak padesáti procent podílela na úhrnu úvěrů s říšskou garancí. Druhá část činící něco pod padesát procent, připadala na ostatní peněžní ústavy a na úvěry sloužící jiným účelům (provozní, na nákup surovin aj.). Je zjevné, že tyto úvěry byly početnější než úvěry, jež zejména Böhmische Union-Bank a Böhmische Escompte-Bank poskytla na arizaci židovských podniků. Odhadem jsme si zvolili klíč dva ku jedné. Na obě banky pak zbývalo 50 miliónů korun úvěrů s říšskou zárukou. Přibližnou cenu podniků, které byly arizovány prostřednictvím těchto úvěrů, jsme stanovili podle údajů zjištěných u Kreditanstalt der Deutschen. Ty poněkud překvapivě ukazují, že suma kupních cen židovských podniků a živností

přesahovala jen z 10 % sumu poskytnutých arizačních úvěrů. Můžeme tedy předpokládat, že cena židovských podniků a živností arizovaná pomocí arizačních úvěrů garantovaných říší, jež byly povoleny těmito bankami, dosáhla asi 55 miliónů korun.

Technický problém, který lze za současného stavu pramenné základny těžko řešit, představují autonomní arizační úvěry Böhmische Union-Bank a Böhmische Escompte-Bank. Jsme si jisti tím, že existovaly. Nejsme však schopni je v jednotlivých případech identifikovat ani sestavit relevantní sondy do materie. Souhrn dešifrovaných úvěrů jistě neúplný ukazuje, že od května 1940 do září 1941 byly poskytnuty Böhmische Union-Bank autonomní úvěry ve výši přesahující 15 miliónů korun.

Na základě tohoto postupu jsme dospěli k vyčíslení přibližné hodnoty židovského majetku arizovaného nejvýznamnějšími nacionálně německými peněžními ústavy pomocí arizačních úvěrů. Jeho hodnota se pohybovala kolem 260 miliónů korun.

Arizace cenných papírů byla rozdělena mezi Böhmische Escompte-Bank a Böhmische Union-Bank. Zatímco u první z nich známe výši hodnoty jí převzatých židovských cenných papírů (68 814 000 korun), u druhé nám prozatím obdobně věrohodný údaj chybí. Důvodně ale můžeme vyslovit domněnku, že její podíl byl zhruba stejný. S jistou rezervou můžeme konstatovat, že obě tyto banky převzaly židovské cenné papíry v hodnotě cca 140 miliónů korun.

Zatím neřešitelným problémem je vyčlenění podílu Böhmische Union-Bank, Böhmische Escompte-Bank a Kreditanstalt der Deutschen na sumě židovských běžných účtů, vkladních a spořitelních knížek dosahující výše 2,3 miliardy korun. Jistě bude značný, zatím jej ale nemůžeme specifikovat.

Profit plynoucí ze zcizení židovského zlata, ostatních drahých kovů, drahých kamenů a předmětů z nich si téměř bezvýhradně přisvojila Kreditanstalt der Deutschen. Jeho výše se pohybuje podle střízlivých propočtů kolem 160 miliónů korun.

Odhlédneme-li od židovských běžných účtů, vkladních a spořitelních knížek, pak můžeme konstatovat, že Böhmische Union-Bank, Böhmische Escompte-Bank a Kreditanstalt der Deutschen provedly v letech 1939-45 arizaci židovského majetku v hodnotě přibližně 1.047.000.000 korun.

Dobové i poválečné odhady hodnoty židovského majetku v českých zemích se pohybují v rozmezí 16-20 miliard korun. Vezmeme-li v úvahu spodní hranici tohoto odhadu, pak se tyto banky podílely z 6,54 % na zcizení židovského majetku. Skutečné procento bude nesporně vyšší, neboť náš výzkum se soustředil pouze na území protektorátu. I tak by se podíl bank na arizaci židovského majetku mohl zdát malý. Třeba je ovšem mít na paměti, že obrovské množství židovských hodnot neprošlo „trhem“. Tato tomu bylo např. u naprosté většiny nemovitostí, ostatně sám říšský vůdce odsunul rozprodej židovského domovního fondu v protektorátu až na dobu poválečnou. Důvodů bylo jistě více - sám průběh války od jejího zlomu nevytvářel vhodné podmínky, materiální ani psychologické, k naplnění původních vizí o transformaci majetkových poměrů v protektorátu.

Nabízí se otázka, zda zmíněných 6,54 % židovského majetku, o jehož arizaci se banky svou aktivní spoluprací s nacistickým režimem zasloužily, je málo nebo hodně. Statistika je vědecká disciplína ošidná. Její ošidnost spočívá nikoli v metodě práce, která je pochopitelně exaktní, ale ve vytčení kritérií a především pak přesností čísel statisticky zpracovávaných. A právě zde je slabina našich součtů a porovnání. Nepřesné jsou jak součty arizačních zisků stejně jako součty hodnoty arizovaného majetku. Výsledná čísla se mohou lišit v poměrně vysokém řádu, možná i desítky procent. V každém případě ovšem, co se týká bankami arizovaného majetku, směrem vzhůru. Jediný závěr, který z našeho statistického pokusu proto vyplývá je, že banky sehrály v arizaci přinejmenším podstatnou roli. Ta nabývá na významu, uvědomíme-li si, že prostřednictvím bank byl arizován židovský majetek z hlediska jeho společenské hodnoty,

jeho užitnosti nejcennější. Jednalo se o produktivní, ekonomicky i strategicky nejcennější část židovského majetku, o kapitál a podnikatelské firmy. Ostatně i zde, stejně jako v případě lidských životů platí, že i jedna flagrantní nespravedlnost je příliš. A zde se jednalo o provozování činnosti, která způsobovala a prohlubovala nespravedlnost hromadnou, která byla průvodním zjevem zřůdného úsilí o totální genocidu, jež vykazalo tak tragicky vysoký stupeň „účinnosti“.